AHMAD A'ZAM

OYIMNING GARASHALARI

matn

Bir mung keladi, qadimlardan tоğri chiqib, kоkragimni qiyib оtganicha ertangi kunimga tortilib turadi bu ingichka sim dor. Bolalik kunlarim shu dorga tizilgan.

Oyim, tizzalarida tikish, nigohlari igna teshigidan оtib, uzoq-uzoqlarga – qizliklari оtgan uzoq toğdagi Garasha degan qishloqqa ketib qolgan. Oğir sоlish olishlaridan bilaman: e-e, toshqоrğonda turar edik, bir yonğoqlar bor edi, bir yonğoqlar! Xayolimga haybatli toğlar keladi, sharqiragan soylari bоyi quyuq yonğoqzor. Oyim bir kuni suv olishga tushsalar, bir odam osmonga shoxalab ketgan shunday yonğoqning tagida unga qarab turib: “E-eh-he! Aqqol solibdi bu!”, degan ekan, shiğil solib turgan yonğoq bechora shu zahoti оrtasidan qars ayrilib, sinib tushibdi. Kоzi shunaqa yomon odam, bir narsaga tikilmasin, tоğri bоlgani odammi, hayvonmi, оzicha оysiz оsib yotgan daraxtmi, nima bоlmasin, shikast yetar ekan. Yaxshi ham kоzi yonğoqqa tushgan, oyimga qaramagan, qaragandami, xudo kоrsatmasin, oyim ham, men ham bu yerda shunday оtirmagan bоlar edik deb, necha-necha yillar oldingi xavotirdan endi seskanaman. Qоrqqanidan yelkasidagi obkashga ilingan satildagi suvgacha dir-dir titrayotgan kichkina qiz kоz oldimda kelib, Garashaga, oyimning оsha yoshliklariga tushib borib, kоzlik odamdan qоrigim keladi.

Oyim Garashani gapirishdan oldin bir chuqur nafas olib oladilar-u, meni bu yerda qoldirib ketadilar. Garashani gapirayotganlarida egilib pastdan kоzlariga qarayman: yiği yоq, yiğlagani yosh qolmagan.

Bugunlarga kelib bilaman, yiğlaydigan kоngillarini оsha Garashaga qоyib kelganlar, bu kоngil qоl bоshab, tinchini topgani choğlari hiy-y degan sоzsiz faryod bоlib izlanadi, yillarning tax-taxidan sizib оtib kelib, mening ham yuragimni simillatadi.

Samarqand uch yuzu oltmish dara,

Kоrmadim hech bir odami dusara...

Matalmi, qоshiqmi, xirgoyimi, nimaligini bilmayman, boshqa davomi yоq. Oyim menga meni kоrmay bir qarab qоyadilar. Оzimni keraksiz begona sezib, yuragim shuvillab ketadi. Sоrashga tilim aylanmaydi. Bilaman, e-e, bolam, odamzotning bir gapi-da bu ham, deb qоyadilar, xolos. Ichimga ğulğula kirib, oyimga shu оtirishimda qarab turib, оzim kоrmagan Samarqandning kungurali qoyalari ustidan uchib оtayotgan bоlaman, pastdagi daralarda olomon shovqinlaydi, ğovir-ğuvurda otim ham

umid bilan chiqib turadi, shu uchgan kөyi yuragim taka-puka, odami dusaraning iziga tushganman, uni izlayapman-u, uchratib qolishdan qөrqaman; kallasi ikkitami yo orqa-oldi ham bet bitta boshmi deb kөz oldimga keltirolmay ham ğam bosadi. Uning yөqligini, ming izlasam ham uchratmasligimni bilib, izlash vahmidan qutulgim kelmaydi, shu vahmda uchish nimadir mardlik ham berib, oyimning himoyasida kezaveraman.

Kөp uchganman өzim kөrmagan Samarqandning ustida.

Toshqөrğoni qanaqa bөlsa, uylari ham toshdan tiklanib, baland devorlar bilan өralganmikan? Ğaziramizdagi uylar xomğishtdan quriladi yo sinch. Imoratlarning qөshoshyonligi yөq. Chiqib bahorikordan qarasa, hammasi ustiga ğubor yoyilgan kөklikka kөmilib kөrinadi. Ğubdin toğimiz yetti chaqirim narida, qorlar birinchi өsha yoqqa tushadi, lekin qishda turavermaydi, har qancha yoqqani ham kөklamning boshiga yetmay erib ketadi. Өynagani chiqqanda burgut-murgut degan narsalarni kөrmaganmiz. Arxar bөlgan deyishadi, lekin bu ham mahovat, hamma toğda bөladigan ayiqning uruği ham yөq. Xay, nomiga kakligi bor, odamlar tutib, tөrqovoqda sayratib qөyganini eshitib qolamiz. Toğimizning nari yoqlari ichkarilab ketgan, juda katta deb gap qilishadi, ammo bu yoqdan, Ğaziramizdan kul bosgan tepalik misol kөrinadi. Toğ oti bөlgandan keyin qөr tөkib tursa, unga qaraganda kөngling kөtarilib ketsa-da.

He-e, bu yoqda siqilishdan boshing chiqmaydi. Oyim ustimda qarchiğaydek qanot yozib olganlar: hay bolam, u bilan өynama, bu bilan piyola alishma, xom suv ichma, oftobaning oftobda qolganiga qөlingni ham yuvma, terlab Qipchoqariqqa tushma, nahor uydan och chiqma, bir tishlam non bilan bir piyolagina choy esingda tursin, yөtalsang jon qoladimi menda, tirishma gapimga, achchiqchangdan өrgildim... seni odam qilguncha өzim өlib bөlamanu...

Tugamaydi! Qaqshashga meni ataylab tuqqanlar, tergab tolmaydilar. Ha, qөymang, deb baqirib ham beraman, yer tepaman, araz qilib sakrab turaman, dalaga ketib qolaman. E tavba, өzimda es yөqmi! Axir, өynamaymi hech kim bilan, maktabga bormaymi, tөyga kirmaymi! A, u odam ayirib өtirmasa, bir doridimi, keyin tamom, bu bola yaxshi bola, ovqatdan oldin qөlini yuvadi, qөlini kasali borlar bilan bir tovoqqa uzatmaydi, piyola alishmaydi deb qөyib qөymaydi, olib ketaveradi. Oyisining aytganini qiladimi, qilmaydimi deb sөrab өtiradimi!

Lekin oyimdan kun yөq, juda oshib tushadilar – suvga tuyilib qolsam ham yuraklari yoriladi!

Musallam men tengi, hamsoyamiz, oramizda bitta uvat, ularning oshkadisi palagi biznikiga өtib tugadi, olmurudimizning yarim shoxi ularnikiga solingan, dasturxon

ustida ikki uy bir-birimizni kơrib ơtiramiz, ơrtada ol tovoğim-ber tovoğim. Oyim ơzlari Ziynat xola bilan gurung qilib, bemalol piyola almashib ơtiradilar-u, menga kelganda, hay, u yoqqa ơtma, ơynama shu Musal bilan, deb shivirlab ular yoqqa chimrilaveradilar. Qattiq shivirlaydilar, baqirgandan ham battar: kasal bơlmasa ham odam qơrqib ketadi.

Musallam bilan bir sinfda ơqiymiz. Bolaligimizda kơp birga ơynar edik. Keyin bir-birimizdan sal tortinadigan bơldig-u, lekin maktabdan birga qaytamiz. Qoramağizdan kelgan, miqtigina, yugurib charchamaydi, yơtalib yurganini ham bilmayman, shunga otasidan kasal yuqmagan deb yurar edim.

Undan kơm-kơk paxtaning ichida bơynini chơzgancha oğzini ochib qarab turgani chizilgan rasmdek aniq xotira qolgan. Hali maktabga ham bormagan vaqtlarimiz, yashinmachoq ơynab yuruvdik. Bơyimizni kơmadigan bơliq ğơza, yotib qaramasa, ơtirib bekingan Musallam kơrinmaydi, uni topaman deb ikki egat ơrtasiga endi boshimni qơyganimda birdan ğiyq-ğiyq, ğichir-ğichir bơlib qoldi. Sakrab turdim, Musallam yonimda, bu egatda ekan, bơynini chơzdi. Ikki tomoni yakkam-dukkam tut yơldan qator arava ơtyapti, yơlning chuquridan faqat aravakashu shiğab bosilgan beda kơrinadi, otning boshi silkinib chiqadi, misoli kơm-kơk kơl suvida ğaram ortilgan ot boshli qayiq karvoni suzib ketayotgandek. Shu anqayib turishimizda qatorning boshida kelayotgan aravakash bizni kơrib, shotida tikka turdi-da, qamchinini ơqtalib, pơpisa qildi, “Ha, bemazalar! Aytib beraman!” deb baqirdi.

Bekorga tuhmatga qolayotganiizni bilmay, tomoshadan hayron Musallamning ơsha beayb turishi hozir ham ich-ichimda bir xơrsiniq uyğotadi. Uning nima bơlishini bilib, indamay yurgandek, bilib yordam qilmagandek, nimadir ichimni ezib ơtadi.

U yettinchi sinfda ơqiyotganimizda ơlib qoldi. Qancha xastalandi, Pơshkinda yotib keldimi, yơqmi, bilmayman. Ertalab uylaridan huvillab yiği chiqqanida bor edim, lekin kơtarib ketishgani esimda qolmagan. Shu, chiqarish vaqti kelganda oyim meni, bola narsa, kơrib yurmasin deb, bor, mollaringga qarab, kitobingni ơqi, tushga kelmay, Bulunğurga tushsang ham mayli, deb dalaga ketkizib yuborgan bơlsalar ehtimol. Lekin keyin kelib uyimizning orqasiga chiqib, ikki chaqirim u yoqdagi Valibobo mozoratiga tikilib turaverganimni bilaman. Uning tơp qayrağochlari ustida qandaydir qora sharpalar izğigandek, osmon ham burqinib olgan; ichida yotgan ơliklar kuchanayotgandek dơmbaygan gơrlar orasidagi yangi tuproq tagida bosh-oyoği oqqa ơroğliq Musallam tepaga qarab yotibdi, lahad qoronğisida qơrquv bosib: “Ustimni ochinglar! Ơlmagan edim! Nimaga eshitmaysizlar!” deb tinmay chinqiradi, chinqiriği ustidagi qalin tuproqni teshib ơtib, quloğimgacha yetib keladi, men eshityapman, lekin tinch bir dahshatda qimirlamay turaveraman.

Bu mozoratda molimizni boqaman, pichan qilaman, ơlik kơmganlarida borib qarab ham turganman. Tomoshadan yuragim seskangani bilan, kơpchilikning orasida, uncha qơrqmaganman. Lekin hozirlari ham izğirin alam bilan yuzimga chang solayotgandek, Musallamning bir ơzi yotgani meni ham tortib ketayotgandek bơlaveradi.

Oyimning bizni jon halak qơrib-qơnjishlaricha bor edi: kơhna kasal Musallamlarning uyidan hammani quritmaguncha ketmadi. Oldin otasini oldi, keyin Musallamni, dardlarda kuygan onasi sơğin yiqildi, yơq, orada onaning ukasi, Musallamning katta toğasi Bahrom aka ơtdi (u kishining xotin-bola-chaqasi nima bơldi, yodimdan butkul ơchgan, lekin ikkita rơzğor bitta hovlida, Musallamning otasi ichkuyov edi shekilli), sơngra hali uylanmagan kichik toğasi Hamdam aka ham qaytish bơldi. Bitta besh yoshli Teshani amakisi Eshim kal ơziga olgandan keyin, shuncha bolasini yutgan azaxonada ğam yutib bir boshi bilan Ziynat xolaning ơzi qoldi. Tarashaday qotgan, kasal ilinadigan eti ham yơq pitrak kampir endi yashab ham nima qildim deb, dunyoga qơl siltab ơzi ham ketib yubordi. Tupirkilos obod bir hovlini sekin-sekin odam turmaydigan choldevorga aylantirdi. Eshim kal ơziga yangi joy qilganda bu uylarni buzib, bolorlarini olib ketgandan keyin devorlari osmonga angrayib, odamning yuragini uvishtiradigan vahimazor bơldi-qoldi. Bir ơzim bơlsam, tiklab qarashga ham yuragim betlamas edi: kimdir past bir yiği tovushi bilan ơziga chaqirayotgandek tuyulaverar, bu yiği Musallam ham bơlar edi. Hovli necha yil tashlandiq yotdi, hamma yerda yuradigan ilon ham chiqmadi bu yerdan, balki shu palakat narsa ham omonatini avaylab bu yerga yaqin yơlamagandir.

Asli butun baloning koni kunbotishdagi Pơshkinda edi. Shamol ơsha yoqdan turadi, tupirkilos kasallarning yơtalgan nafasini bizning Ğaziraga olib keladi! Shu zararlangan havo tơğri ơpkaga urilib turgandan keyin gơrga qochasanmi! Sil kasalliklari shifoxonasini qurib qơygan ơsha yerda, butun tumandan yotqizilgan sillar yơtalib, kơhna kasalni havoga yoyib yotadi. Nimaga bunaqa kasofatxona odamlarning orasida, qishloqning ơrtasida bơlishi kerak? Ovloqroq joy qurib ketganmi? Ana, Ğubdinning tagidagi Qoraqasmoq, odam turmaydi, daraxtlari kơp, sersoya, saratonda ham hur-hur shabada urib, toğdan beri yoyilgan bahorikorlarga ơtib ketadi. Keyin, qadamjoy, yozdan odamlar borib jonliq qiladi, qơy sơyadi, kasallarga ham yaxshi. Qishi qattiq, yozlari qaynab ketadigan past havoli, chang-chung Pơshkinda pishirib qơyibdimi!

Biz tomondan, Ğaziradan turib tikilib qarasa, tupirkilosning shu Pơshkin yoqdan, ơrtadagi Istalinning daraxtlari osha imi-jimida siypalib ơtib kelayotgani kơrinib qoladigandek ham tuyular edi.

Lekin nogahonda ơzi ham lop etib kelib qoladi. Maktabga borsak, oq terakmi-kơk terak ơynab, koptok tepadigan joyimizda sơrrayib turgan bơladi-da! Hamma yoği, oynalari ham bir xil och kơkka bơyalgan uzun tobut! Qochib ketishga oyoq ham

ishlamay qoladi. Ana, kasali ochilib qolishidan qƣrqdi, degan gap chiqishi bundan yomon. Qator navbatda turamiz, hamma ƣzi bilan, ƣzining joni tashvishida, atrofga javdiraymiz, bir-birimizga begonasirab mƣltiraymiz. Kasal emasman, kirmayman, menga tegmanglar, deb ichimizda izillab yiğlayveramiz, lekin himoyachi yƣq, otamiz, onamiz bu yerda emas, muallimlarning esa ƣzlari ushlab beryapti. Qoronğida qalt-qalt titrab, yalang kƣkragimizni rentgenning sovuq temiriga tutamiz, ğira-shira kƣrinayotgan xalatli xotinga unsiz yolvorib qaraymiz. Avtobusdan tushgandan, qaranglar, mana, bu kasal chiqdi, ushlanglar, deb yana shu avtobusga tiqib Pƣshkinga jƣnatib yuborishadigandek, ğirra juftakni uramiz. Sinfda yo kƣchada nafas rostlab olgandan keyin, dƣxtir xotin hech nima demadi-ku deb, mardligimiz ham tutadi, rentgenga qƣrqmay tushganimizni maqtanamiz, namoyishga qattiq-qattiq yƣtalib, bu boshqa narsadan deb bemalol izoh beramiz.

Yana bitta emlashlari bor, bu ham qƣrqitadi-yu, lekin kƣpchilikning ichida, rentgenchalik emas. Bilakni chizib tilib, achitmaydigan ham bir dori qƣyishadi: kasalni shunaqa qilib yuqtirib kƣrishar ekan, agar tilingan joy qizarib shishsa, organizm soğlom, qarshilik kƣrsatyapti; shunaqa gapga juda ishonamiz, organizm nimaligini ham bilamiz, shishmasa – urdi xudo, Pƣshkinga talabgor, endi boshlanayotgan bƣlsa, semiz-semiz qƣy gƣshti, quyruqmoyni uraverish kerak, shunda qaytadi. Kattalarning oğzidan olingan bu gapga juda ixlos qƣyganmiz.

Bir kuni nimadir ish bilan Pushkin kolxoziga borganimda ƣsha kasalxonaning oldidan ƣtdim. Dahshat – odamlar yashaydigan joyning ƣrtasiga qurilgan! Gird aylanasi hovlilar, egalari esa yonlarida shunaqa yuqma kasallar borligiga parvo qilmay, bemalol kirib chiqib turibdi. Ey insonlar, axir, axir... nimaga bu yerda yashaysiz, deb baqirgim keldi, lekin buni ƣzlari ham biladi-ku, qayoqqa ham kƣchishsin, birov boshqa joyda uylar qurib, tayyorlab qƣyibdimi, keyin ƣzlari ham ƣrganib, immunitet paydo bƣlgan, dedim yana ichimda. Immunitetni ham kƣp gapirar edik: odamda shu kuchli bƣlsa, mingta kasalning ichida balo ham urmaydi.

Tupirkilos Musallamlarning oilasidan shuncha odamni olib ketib, ƣrtada devor ham yƣq, xudoga shukr, uyimizdan bittamizga ham kƣzini tikmadi. Bu endi oyimning ğayratlaridan. Endi ƣylab qoyil bƣlaman, nima qilib bƣlsa ham bizga kasal tegizmaganlar-da.

Qushda tinim bor, menda tinim yƣq, der edilar. Ertadan kechgacha rƣzğor bilan tomorqaga fido, kƣzu quloqlari bizda, katta qidirishlari Ğaziraning bozoriga tushib kelish. Hatto Samarqandga ham bormaganlar. Jinday nafas rostlab, qƣllariga tikish olgan paytlari Garashani dard qilib qoladilar, uning tosh qƣrğonlari oralab yonğoq tagida sharqiragan soyida hasratlari oqib ketadi.

Garashani oyim bu yoqqa tushganlaridan keyin qaytib kơrmaganlar, shundan u qishloq xayollari kun-kundan chiroy ochib, yonğoqlari tobora gurkirab, toği ham osmon qadar balandlab ketavergan. Faqat Samarqandda kơrinmagan odami dusara tơğrisidagi mungli matallarining mağzini chaqa olmayman. Nimaga darasi uch yuzu oltmish ekanini haligacha bilmayman. Lekin shuni aytsalar, nimagadir Garashaning toğlari menga yaqin keladi, qorlaridan oqib kelgan havoday tip-tiniq suvlar bơyida, tosh qơrğonlarida yashaydigan odamlari yoniga kasal ham chiqa olmaydigandek tuyuladi, ơsha yoqda bơlganimizda oyim menga buncha kơp javramagan bơlur edilar.

Ğaziraning kơkliklari ichida suvga chơkkandek yuraman, nimaga qishloğimiz toğda emas deb kơnglim chơkadi. Ğubdinimizning bulut kơlankasidek kelbatiga qarab ơzimni kamsitaman: nimaga buncha past, chơqqilari chơqqi emas, dơngalak, qishdan qolgan qordan yozda oq qalpoq kiymaydi, shu ham toğ bơldiyu. Lekin Garasha! Katta bơlsam, oyimni olib boraman, deb shunchalar orzu qilamanki! Ammo katta bơlib, ơzimdan bơshamadim, mashinalik bơlib, olib borishga imkonim kelgan payti esa oyim yotib qoldilar – armonlari menga qoldi.

Hozirlari shaharda yashayman.

Men turgan joydan toğlar kơrinmaydi.

Ahmad A'zam